

Apie Reformaciją meno kalba

(jubilinejinių 2017-ųjų Reformacijos metų kultūrinių renginių apžvalga)*

AUSTĖ NAKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/td.v13i0.1710>

2017-aisiais minėti jubilinejiniai Reformacijos metai nustebino mokslo ir meno renginių gausa. Praėjusių metų sausio 1-ąją Lietuvos evangelikai liuteronai ir evangelikai reformatai, kukliai švęsdami Kristijono Donelaičio gimtadienį, buvo pilni abejonių: kažin ar užteks jėgų ir sumanumo iškilmingai paminėti 500-uosius Reformacijos metus, ar pavyks sudominti reformatorių asmenybėmis ir jų skelbtomis tezėmis kitų konfesijų tikinčiuosius? Tačiau, metams įpusėjus, abejones išsklaidė džiaugsmas: nedidelės bendruomenės sulaukė daugybės talkininkų – buvo galima įsitikinti, kad šiais laikais kultūros tradicijos tęsiamos bendromis pastangomis.

Kas galėjo atspėti, kad net du žymūs menininkai – aktorius Vytautas Rumšas (vyresnysis) ir dainininkas Liudas Mikalauskas panorės tapti Martynu Liuteriu, prabilti Renesanso epochoje jo parašytais žodžiais ir pasistengti įtikinti klausytojus, kad jie parašyti lyg šiandien? Ir visa tai pavyko! Šie vaidmenys buvo sukurti, tad 2017-aisiais metais iškilo ne tik paminklas Martynui Liuteriui, jis prabilo ir gyvai, tarsi XXI a. pamokslininkas.

2018-aisiais minėsime Lietuvos Respublikos 100-metį. Tuos, kurie ėmėsi ar imasi kokios nors iniciatyvos, norisi ir reikia tik padrąsinti – greičiausiai, rengdamiesi renginiui, jie sulauks nuoširdžios, netikėtos pagalbos.

Pirmieji įspūdingi renginiai, išplatinę žinių apie Reformacijos metus, vyko birželio mėnesį, per tradicinę Kultūros naktį. Vėlai vakare liuteronų ir reformatų bažnyčiose buvo surengti koncertai, kuriuose derėjo tekstai ir muzika, animatorių ir apšvietėjų kūryba. O specialiai šiai šventei parengti lankstinukai skelbė lotyniškai užrašytus penkis Reformacijos šūkius: *Sola Scriptura*, *Sola Gratia*, *Sola Fide*, *Solus Christus*, *Soli Deo Gloria*. Taip pat – ir trumpą jų paaiškinimą: remdamiesi vien tik Šventuoju Raštu, tikime, kad nuodėmėse pražuvęs žmogus gali būti išgelbėtas vien iš Dievo malonės, neatsižvelgiant į jo nuopelnus, bet vien per tikėjimą, vien tik Kristaus atperkamąją auką. Visa šlovė už tai kyla vien tik Dievui.

Reformacijos laikotarpiu kilo didelė naujų giesmių kūrybos banga – sakoma, kad M. Liuteris besimeldžiančią bažnyčią pavertė giedančia bažnyčia. Tad birželio mėnesį vyko ir tradicinė Giesmių šventė, surengta Lietuvos evangeliškos bažnytinės muzikos sandraugos. Į šventę Šilutės bažnyčioje suvažiavo parapiniai chorai, prie jų prisidėjo ir profesionalai. Giedojo „Vilniaus“ valstybinis choras (vadovas Artūras Dambrauskas), o tarp programos dalių M. Liuterio mintis dėstė aktorius Vytautas Rumšas, jos buvo parinktos iš lietuviškai išleistos M. Liuterio knygos „Užstalės pokalbiai“. Choro giedamos XVI–XVII a. protestantiškos giesmės bei „Užstalės pokalbių“ citatos skambėjo ir kituose Lietuvos miestuose.

Spalio 31-ąją ši „Vilniaus“ choro programa buvo atlikta Vilniuje. Reformacijos pradžia siejama su 95-ųjų M. Liuterio tezių paskelbimu 1517 m. spalio 31-ąją, tad ši metų diena buvo svarbiausia. Teigiama, kad Visų šventųjų išvakarėse vienuolis, teologijos profesorius, prikėlė lapą su 95 tezėmis prie Vitenbergo bažnyčios durų. (Kita versija – tą dieną jis nusiuntė laišką su tezėmis arkivyskupui į Mainą.) Reformacijos dienos svarbą galėjo pajusti ne tik pamaldų ir koncertų dalyviai, bet ir atsitiktiniai praeiviai: prieš Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčią esančiame Reformatų skvere visą vakarą švytėjo menininko Juliaus Žėko ugnies instaliacija.

Vėlų rudenį jubiliejiniais metams skirti renginiai vyko vienas po kito. Surengtos kelios protestantizmo idėjų sklaidai skirtos mokslinės konferencijos Vilniuje ir Klaipėdoje. O Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje atidaryta unikali paroda „Maištaujančios knygos“.

Lapkričio 21 d. Vilniuje pirmą kartą parodytas rašytojo Herkaus Kunčiaus ir kompozitoriaus Giedriaus Kuprevičiaus kūrinys – tezių opera „Liuterio durys“. Gruodžio 12 d. įvyko šio kūrinio premjera Kaune. Pagrindinį Martyno Liuterio vaidmenį puikiai atliko dainininkas Liudas Mikalauskas, spektaklį režisavo Gytis Padegimas. Publikai kūrinys tikrai patiko, palanki recenzija pasirodė ir Kauno meno žinių portale *www.kamane.lt*, kritikė Deimantė Dementavičiūtė–Stankuvienė pavadino ją „Durys į tikėjimo gelmes ir žmogaus sielos grožį“.

Glaustame „Liuterio durų“ librete nenagrinėjamos visos 95 tezės, tik kelios, aktualiausios. Tad pavadinimas „tezių opera“ – perspėjimas, jog klausytojų laukia rimto turinio spektaklis, tačiau iš tiesų šio kūrinio žanras yra miuziklas (ne pirmasis libretisto ir kompozitoriaus kūryboje). Nuoroda į šį žanrą – gana neįprastas orkestras, tiksliau tariant, instrumentinis ansamblis: klavišiniai, gitara, violončelė, akordeonas ir mušamieji, primenantys mažosiose miesto scenose („Metropolyje“ ar „Neringoje“) muzikavusius ansamblius. Akivaizdu, kad rašytojui buvo svarbu papasakoti Bažnyčios reformuotojo gyvenimo istoriją, sukurti įtaigų pasakojimą apie M. Liuterį visiems, ne tik liuteronams. Augustinų vienuolio virtimas vedusiu vyru ir šešių vaikų tėvu – šie M. Liuterio gyvenimo pokyčiai amžininkams atrodė

neįtikėtini. Jie ir šiandien kelia publikos susidomėjimą. Ne mažiau patraukli ir M. Liuterio žmonos – Katerinos fon Boros (jos vaidmenį atliko dainininkė Viktorija Miškūnaitė) gyvenimo istorija.

Opera prasideda iškilmingu varpų gaudesiu, malda, giesmės aidu, tačiau daug liuteronų pamaldose skambančių giesmių citatų joje neišgirsime. Tuo jos partitūra skiriasi nuo Vytauto Juozapaičio sukurtos oratorijos „Mažvydas“, kurios visos temos paimtos iš Martyno Mažvydo giesmynų. Kompozitorius Giedrius Kuprevičius nusprendė stilizuoti XVI a. šokius, dainas ir taip kurti tuometinio miesto muzikinę aplinką. Tad scenoje tarsi atgyja pragmatiškas, pirklių ir amatininkų pilnas Vokietijos miestas, miestiečių vaidmenis atlieka „Vilniaus“ choro dainininkai. Viduramžiškų ir renesansinių Europos kultūros simbolių netrūksta ir operos scenografijoje, tai – prietemoje skendinčios bažnyčių navos, tolumoje šviesa spindinčios vitražų rozetės, vienuolynų kiemai, miestų aikštės ir kt. (scenografijos ir kostiumų dailininkė – Birutė Ukrinaitė, choreografė – Indrė Puišytė, šviesų dailininkas – Aistis Byla, vaizdo projekcijų autorius – Linartas Urniežius).

Pragmatiškame mieste kaip žuvis vandenyje jaučiasi Liuterio antagonistas – Johanas Tetcelis, prekiaujantis indulgencijomis ir apsuksiai sumanęs, kaip surinkti kuo daugiau pinigų, tarkim, siūlant išsipirkti dar nepadarytas, būsimas nuodėmes. Ši nuodėmių pirklių vaidina dainininkas Rafailas Karpis. Būtent prieš anuomet paplitusį verslą – indulgencijų pardavinėjimą – ir pasisako Martynas Liuteris – Liudas Mikalauskas, įrodinėdamas, jog neįmanoma sudaryti sandėrio su Dievu. „Ar susimokėjus siela ištrūksta iš skaistyklos?“ Jis ragina būti tikrais krikščionimis ir neprisigalvoti gudrių nuodėmių *atleidimo* būdų, nes jas atleisti gali tiktai Dievas. Suvokti, kad Dievo valia yra viršesnė už žmogaus, nors „žmogus pats norėtų būti Dievu“.

Tvirtai tikinčio, Dievo valiai atsiduodančio Martyno Liuterio lūpose suskamba Dovydo psalmės žodžiai: „Viešpats yra mano ganytojas, man nieko netrūksta.“ Jo argumentais patiki vis daugiau žmonių, tai perteikia įtaigaus pamokslavimo ir šlovinimo scena, šiek tiek primenanti naujųjų evangelikų bažnyčių pamaldas: „Šūkaukite iš džiaugsmo, visi doros širdies žmonės!“

Netrukus ateina ir dramatiškoji operos kulminacija – eretiku paskelbto Martyno Liuterio teismas, reikalavimas išsiginti savo tezių: „Atsisakyk!“ Nors būtų gana ištarti tiktai vieną atsisakymo žodį, jo ištarti neįmanoma. Po jos eina kita – tylioji kulminacija, kuri vaizduoja Reformacijos plitimą, jos bangos atsiritimą į Lietuvą ir lietuviškos raštijos pradžią. Broliai ir seserys skaito Jono Bretkūno į lietuvių kalbą išverstą Bibliją (panašiai kaip garsiojoje skiemenavimo scenoje iš Justino Marcinkevičiaus dramos). Vokiškų ir lietuviškų žodžių skambėjimu pagerbiami abu Bibliją į tautines kalbas išvertę vertėjai – ir Martynas Liuteris, ir Jonas Bretkūnas (miręs nuo maro ir palaidotas bendrame kape, nežinomoje vietoje).

Skambant paskutiniams operos muzikiniams epizodams, scenoje lieka ant Dievo stalo padėta atversta knyga. Nors esame įpratę minėti tik M. Mažvydo parengtą pirmąją lietuvišką knygą – Katekizmą, išimintiniais jubiliejiniais Reformacijos metais turėjome progą papildyti savo žinias: iš tiesų Mažosios Lietuvos šviesuoliai parengė net 12 pirmųjų lietuviškų knygų.

Galbūt operos pabaigoje galėjo nuskambėti ir M. Liuterio skurta giesmė „Tvirčiausia apsaugos pilis yra mums Viešpats Dievas“, kuri yra tapusi liuteronų ir reformatų himnu. Ši giesmė ne kartą buvo giedama minint Reformacijos metus, jos pradžių interpretavo libretistas: „Dievas – mūsų tvirtovė, mūsų tvirtybė“, tačiau kompozitorius šios melodijos neįpynė. Tai tik pasvarstymas – gal ir neįmanoma pakartoti tokio įspūdingo krikščioniškos giesmės skambėjimo kūrinio pabaigoje, kokį esame girdėję Broniaus Kutavičiaus kūrinyje „Paskutinės pagonių apeigos“.

Bendras Vilniaus ir Kauno menininkų kūrinys – tezių opera „Liuterio duryš“ – neabejotinai buvo pats didžiausias 500-ųjų Reformacijos metų minėjimo meninis akcentas. O įspūdingi metai baigėsi dar vienu džiugiu įvykiu – Liudviko Rėzos premijos skyrimu žymiai istorikei, habil. dr. Ingei Lukšaitėi, monografijos „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis)“ ir kitų tyrimų autorei.

*Autorės papildyta straipsnio „Apie Reformaciją meno kalba. *Evangelikų Reformatų Bažnyčia*. <https://ref.lt/142-naujienos/785-apie-reformacija-meno-kalba>“ versija